

JÓSIKA MIKLÓS' REGÉNYEIRŐL

S A REGÉNYIRODALOMRUL ÁTALÁBAN.

PETRICHEVICH HORVÁTH LÁZÁR.

VI.

Rövidséget ígértünk, és mindig hosszabbra terjedünk. Mert a tárgy, melyet kezelünk, legnagyobb összeszorítás mellett is olly terjedelmes. S-mégis, minden huzamosságunk mellett, alig adunk más képet Jósika' írói szellemének termékeiről, mint egy kis camera obscurát, melynek keskeny körében élethű tájékszatók közepett látni ugyan mozogva hemzsegni a kis emberkéket, parányi pogyászaikkal, de a nagyszerű természet' képei olly liliput mintába öntvék, hogy a látmány alig szolgál egyébre: mint emlékedbe hozni a már látott tájakat, vagy saját természeti nagyságukban ismerni vágní a még nem látottakat.

Szólottunk utósó cikkünkben elég röviden Jósika' regényeinek irányáról, megkisértjük ezuttal néhány szót azoknak jellemeiről szólni. Miként festő, ki utitárczájába egy hatalmas folyamnak szebb vidékeit vázolja, az előtte minduntalan haladó kies partoknak nem egy bájoló pontját mellőzi el sietségében: ugy mi is — előre bevallván már minapában, hogy csak emlékünök után vázolgatunk — sok hihetőleg igen szép jellemvonásokat fogtunk érintetlen hagyni, miknek egy talált egészsze összesítését olvasóra bizzuk.

Zólyomi első regénye volt Jósika Miklósnak. Ha valahol, ugy ebben méltóbban érhetné őt a részletességekkeli bibelődés. De ha ugy volna is, nevezetes gyarlósággá csak akkor fajulhatna az, ha a földolgok,

mindök a jellemek' keresztülvitele, az események' érdekessége és a regény' jellemeinek következetessége szenvedne csorbát miatta. Zólyomi jelleme egy végig következetes semmirekellőnek élethű rajza oly rámban, mindt korának — melyben élt — szelleme kíván. Jósika' kedvesb alakjainak egyik legkedvesbike Irene. Jellemrajza csinos és erőteljes, az egészben oly ellenállhatlan varázs honol, mely deléjtűként vonz magához. Irene minden asszonyok' gyöngye volt s író igen helyes következetességet fejt ki, midőn vele Zólyomit, az aljas kéjvadászt, megvetteté. Irene' jellemét — mint láthatni — con amore rajzolta író. Tőle magától értettük, hogy Zrinyi' Annáján kívül alig van nőjellem, melyre író több gondot fordított volna. Pückler Muskau herczeg, a német irodalom' hőseinek egyike, J.' Zólyomiját meglepőleg eredetinek és érdeklőnek nyilvánítá, és mi többeket ismerünk, — bár magunk véleményünkben nem osztozhatunk — kik Zólyomit Abafi elé helyezik, ezek közé az academiái jutalmat nyert Északamerikai utazás' lelkes írója, az elhunyt derék Farkas Sándor is tartozott.

Abafi jelleme egy elejétől végig hű következetességgel átvitt mesterrajz, melynek minden legkisebb részletei a kitűzött erkölcsi irány felé intézvék. Abafinak az erény' utjáni ingadó haladása, megszokott gonoszhozi gyakori visszahajlása, és végre oly önerejű földicsőülése nem kis érdekű jellemrajzot alkotta élénk. Margit, a minden hős erényekkel díszlő szép hölgy, Gizella a szenvedély' és szemérem' harczeit oly érdekesen küzdő szende szűz, Christierna, a kedves, az istenfélő, az alattomban annyit szenvedő derék fejedelemnő, valamint Izidora is, mind megannyi érdekes jellemrajzok. Izidora egy azon nők közül, kiket — hogy rövidék legyünk, s magának írónak hozzánk intézett szavaival éljünk — kiket a sors a hinárba vetett, de mégis az eredeti gyémánt nem veszthette el benső értékét.

E regény' hőse — mond egy Abafirul szóló német bírálat — valódi nemzeti jellem, benne a magyarnak minden gyöngéi és jelességei tükrödznek. Az erkölcsi romlottság' legmélyebb iszapjába süllyedve vezetetik ő élénk író által a regény' kezdetén s lassankint — habár olykor inkább beszéd mint tettek által — a legtündöklőbb erényre emeltetik föl. Az ittott igen terjedelmesre font eszmélkedések, melyekbe maga a hős, valamint szerzője, az egésznek nem épen kára nélkül, téved, mélységet s philosophiai ismeretet tanúsítanak, azonban mégis inkább tankönyvbe mint regénybe valóknak látszanak lenni. A női jellemeket ellenben, melyeket író a férfiakéinál nagyobb kedvvel látszik kezelni, mind sikerülteknek kell mondanunk. Azok mind élethűk s lélektani kö-

vetkezetességgel rajzolvák. Eredeti azon gondolat, miszerint író valamennyi e regényben előjövő nőjellemait a regényhős iránti szerelemben epeszti, miáltal neki lehetséges lön, e szenvedélyt az ő különemű, minden nőkebelben saját módra alakuló árnyéklat- s fokozataiban természetűn festeni. Gizella' félrebeszélése, miáltal olly megindítólag elárulja, mi gyöngéd, leleplezetlen keblében történik, valódi lélektani mélységet bizonyít, valamint azon-jelenet is, midőn Izidora a fürdőben a durva, féktelen dandár által meglepetik, föllengőnek mondható. Batory Zsigmond, Erdély' fejdeme, csak röviden, néhány ecsetvonással, s nem mindig historiai igazsággal van vázolva. Deli Marko egy erődus magyar, minőre még ma is találhatni ittott.

A könnyelműek egyike azon regényeknek, mellyek czímeiknek megfelelni nem szoktak. Író Serédi és Idali' személyeikben a férfias és női könnyelműség' typusát akarta elének állítani. Serédi úgy szólván ex offo jegyesévé lesz egy derék falusi kisasszonynak, de kit ő soha nem szeretett. Utazni megy, az éjszakamerikai ősi rengetegekben egy fekete nőre talál, kit szívének teljéből szeretni birt, annyira hogy — ha csak a féltékeny néger neje fölött meg nem gyújtja a gunyhót, mellyben ez hamvvá válik — őt annak rende szerint oltárhoz vitte volna, és — mint látszik — hihetőleg boldoggá teendi, mert Serédi a néger-nőt igazán szerette, elhagyott honi jegyese iránt pedig soha szerelmet nem érzett. A négernő' halála komoly bánatot hagy Serédi' szívében hátra, mellyet csak idő és később az Idali' kacérgásai enyhítenek valamennyire. Serédi lassankint beleszeret Idaliba, ki maga részéről kaczer ugyan — de miként a következők megmutatja, nem könnyelmű. Serédi — kit író könnyelműnek nevez, másodszor táplál loyális szerelmet egy nő iránt, kit annak rende szerint egész becsülettel oltárhoz vezet, s kivel a legjobb harmoniában él, miként legszilárdabb lelkiületű házaspártól várhatni. Sem Serédi', sem Idali' jellemét nem tartjuk könnyelműség' typusának, sőt ismerünk a való életben eleget, kikhez képest Serédi egy carthausi barát, s kik még sem neveztetnek a könnyelmű czímmel. A melie Mansfeld' hőse, Malvina Seymour-ja, a Roué, Leone Leoni, Saphi Sue' Salamanderében, Matilde Lancryja stb, ezek az igazi könnyelműek, de nem Serédi, nem Idali. A néger' jelleme legélethűbben van rajzolva, mondhatni igen hűn. A kiszámított boszut tervező feketének minden tette, minden mozdulata lélektani tanulmányok' eredményeinek ismertethetnek. S Motabu úgy áll e részben, miként őt elhamvadt gunyhójának küszöbén az ő rengeteg közepett, vadságának teljében képzelhetni.

Az utósó Bátor, mint tudjuk, academiai jutalmat nyert regénye Jósikának. A fejdelem' jelleme historiai hűséggel odavetett rajz, mellynek költött részletei Gábor' jellemének alapelvéhez ügyesen odaillesztvék. Érdekes szívkalandjai a széplelkű Coelestával emelik a rajz' becsét és a jellemfestés' hűségét.

Coelesta' jelleme kezdettől végig a következetesen nemeslelkű és tiszta erkölcsű német hölgyet illeti meg. Coelesta minden helyzetben hű marad magához s szigorú erkölcselveihez.

Egyike Jósika' legérdekesebb és leghűbb következetességgel átvitt jellemeinek a brassai circumspectus Weiss bíró ur, kiben a vérével sajátos minden erények és gyarlóságok mulatságosan élethű vegyületben egyesülnek.

Kornizsnét író szíve szerinti nőnek nevezi, és ő valósággal megérdemli is, hogy író' szívéhez közel álljon. Kornizsné egy a leggyöngédebb, a legnemesb jellemek közül.

A Csehek Magyarországon utósó regény volt, mely Zrínyit megelőzte (1839). Szerző — monda megjelenése után mindjárt az akkori Honművész — három főjellemet állít e regényben élénk, s lélektani mély ismeretét mindenikben bőven fejt ki. Mátyásban a rendíthetlen, érett megfontolás után, csupán törvény, igazság' szava s önmeggyőződése szerint cselekvő fejdelmet látjuk; Zokoli Mihályban a lovagi szellem, férfiúi szilárdság, önérzet' példányát; és Komoróczyban a vétkes elfajultság egész borzadalmában tűnik élénk. Izabella az ártatlanságnak, a tiszta, égi szerelemnek képe; Nankelreuthernében, e ritka némbeli különcben, a fonák nevelés' félreismerhetlen példányát, s e mellett mégis a rénynek hű védőjét; Serenában az indulaton uralkodni tudást, és Aminhában a vallásbani tántoríthatlanságot vezeti élénk a szerző. Mindezek között legérdekesebb füladót és mondhatni legjelesben megoldott is a Nankelreutherné' jelleme volt, mert hasonló rajzoknál könnyen tulságokra bukhatik az ember, s az illy nők' lelkületét, hogy élethű legyen, életből kell tanulni is.

Egy más német lap következőleg szól — többi közt — Jósikának e regényéről: Jósika báró fölülte szép költői tehetséggel bír, az ő költőileg forró kedélye nem igen találja föl magát a hideg a priori okoskodásokban, s pedig ez mégis szilárd meggyőződés, axioma, érott gondolkodás' eredménye. Illykép fejlődik ki egy gyöngéd ábrándozás, egy vágyteljes színezet, mellynek bájdus színei a józanság' lehével bevonva tűnnek élénk; egy szelid lelkesülés, melly föl szeretne röpülni folyvást a fülhőkig, de mindannyiszor visszatartatik a nyugodt, tiszta tárgyi-

lagos nézlődés által. A költészet ekkép érzelmő resignatióvá, gyöngén ingerlő mártirphysionomiává lesz, a hattyu' végerőlködésévé, mely az eszményi hév' egy bizonyos fokáig fölemelkedik, hol őt azonban a kérelhetlen józanész utóléri. Még egy művében sem nyilatkozott írónak e sajátsága oly kiválólág és átalánosán, mint a 'Csehek'ben, s mi még különösb, seholsem emeli az annyira munkáit, mint itt. A bájduş, gyöngéd Izabellától a sivár, daczos Komoróczyig ugyanazon ingerlett, indító alaphangulat lebeg, s ez által mulékony könnyü fátyol vonul a képekre, mely azoknak ama szelidcsillámu, csábító színét kölcsönzi félittasság- s lelánczolt erőnek, ama bájos összeolvadást, mit olasz festvényeken oly ellenállhatlan bájuaknak találunk. E színezet nem csak a főszemélyeken pompáz, hanem a mellékalakokat is szépíti.

Jósika b. e munkában nyugodt méltósággal lép föl; mellőzve mind amaz episodokat, melyek legtöbbnyire inkább vakítók, mint czólnak megfelelők. Ez itt annyival érdekesb, minthogy szerző alapos lélekismerő. Ha már Abafiban bebizonyítá lélektani mélységét, a 'Csehek'ben azt a legfényesb mértékben még inkább el kell ismernünk. Bonczani finomsággal fejtí ő ki a leggyöngédebb idegszálcskákat, izmot izomtul választ, s mesterileg kimutatja az életművezet' vértől dagadó ütérét.

Az előforduló jellemek között Mátyás király bizonynyal legjellesben van rajzolta. Már az előszóban említett eredeti irány szerint is Mátyás királyban a középkor' lovagias szellemének egész tökélyében kell mutatkoznia. Közepet kell képeznie Komoróczy' gonosz elfajultsága s Elemér' föllengő ábrándozása közt, s épen e közép, ezen valóságchozi támaszkodás a poesis' bájfőllegei közt, ez alaphangulata szerzőnek. Eből magyarázható azon különös előszeretet és pontos szigorúság is, mellyel e jellemet kezdettől fogva kezelé. Minden kifejlés, minden szó beillő, minden cselekvény következetes. E mellett Zokoly Mihály nem annyira önmaga, mint eseményei által érdekes. Női képek között Izabella a leggyöngédebb jelenet, csak kár hogy szerzőtől a munka' vége felé kevésb előszeretettel kezelteték.

Milly szerencsés író női jellemek' rajzolásában; vegye péld. valaki Ilka' zsidó testvérét Aminhát tanulmányaul. Csak hirtelenében könnyen odavetett vázlatok azok, mik Aminha' képét adják, csak három nem igen fontos jelenet: s mégis e teremtményben egész bányája rejlik a jellemszépségnek, mely azt, ha gazdagabban kidolgoztatik, kötségekivül a legelső fokra emelé vala. E szendeség és ártatlanság, ez elragadó bensősége a gyermeki s vallásos szeretetnek könyekre indít.

És evvel be is végezzük mai czikkünket, melyben Jósika' regényeinek néhány jellemeit érintettük. Jövő alkalommal megkísértendő J. M.' utolsó regényéről, Zrínyi a költő'rül szólni.

NÖTLEN FÉRJ.

(VÉGE.)

TIZEDIK JELENET.

GRÓF. MOGORI. ANDOR. IDA.

IDA. Méltóságos ur, én jövök először bocsánatot kérni, az udvaritlan bántalmakért — (meghajol előtte)

GRÓF. Kérem, kérem, — nekem volna okom önt megkövetni —

MOGORI. És én ostoba! mit miveltem? rablónak merém tekinteni ő nagyméltóságát, — (térdre esik) kegyelem!

ANDOR. (térden eléje csúsz) És én! szólni sem merek; tudom kenyeremet veszttem gorombaságimért. Irgalom, méltóságos uram! (mindhárman körülvették a grófot)

GRÓF. Ereszszenek az Istenért! Én mindent megbocsátok, hallották, hogy a grófné érkezett? még ide jöhetne! Felejtünk kölcsönösen mindent — hisz' mindnyájan gyarló emberek vagyunk! Isten önökkel! (menni akar) Hah! már késő!

TIZENEGYEDIK JELENET.

GRÓFNÉ uti köntösben. ELŐBBIEK.

GRÓFNÉ. Adolf!

GRÓF. Matild! (egymás' karjaiba dőlnek. A többi személyzet tisztelettel hátravonul)

GRÓF. Milly kedves meglepés, angyalom!

GRÓFNÉ. Már a kocsiban utánad kérdeztem, s hallván egy inastól, ki betérni látott, ittlétedet, siettem ölelésedre, hogy meglepjelek! Hiszen csak egy kis ugrás kastélyunktól e tiszti lak.

GRÓF. Milly jó vagy, Matild! (kezet csókol)